

NYELVI ANTROPOLÓGIA

A szerző az 1956. évi forradalom után került szüleivel az Egyesült Államokba, 1994-től a University of Chicago professzora, kutatási területe az antropológia és a nyelvészet. A könyv előszavában angolul és magyarul olvasható Susan Gal bevezetője, amelyben elmondja életéről és munkásságáról mindazt, amit fontosnak tart a magyar olvasó számára. Ezután a kötet egyik szerkesztője, Vančo Ildikó ír a chicagói nyelvész tudományos munkásságáról, tanulmányainak tematikájáról, továbbá a kötet létrejöttéről. A könyv végén pedig interjú olvasható, amelyet Kontra Miklós készített Gál Zsuzsával 2014-ben a Nyitrán rendezett, 18. Élőnyelvi Konferencia alkalmával. Lezárásként ugyancsak a Kontra Miklós tollából származó utószó áll, ebben az életrajz-életpálya vázolója mellett a tudós négy évtizedes szakmai tevékenységét méltatja. A kötetnek ez a két része jól eligazítja az olvasót Susan Gal munkássága, nézetrendszere tekintetében.

A kiadványban tizenhárom tanulmány sorakozik három csoportba osztva: az első csoport címe „Nyelvi antropológiai elmélet”.

A nyelv és a politikai terek című tanulmány kimutatja, hogy a helynevek elvesztése politikai változások indexikus jele is lehet. A magyarországi földek ún. kollektivizálása révén a szántóföldek, erdők, mezők ősi neveit nem használhatta a nép. Majd a rendszerváltozás után hiába állítódott vissza a magántulajdon, „[a] nyolcvan évesnél fiatalabb férfiak és nők talán hallották az archaikus kifejezéseket, de már nem tudják azokat arra használni, hogy utaljanak velük arra a földre, amely visszakapta korábbi értékét” (51.). Ez a dolgozat is mutatja, hogy Susan Gal összekapcsolja a társadalmi változások, helyzetek, állapotok leírását a nyelvhasználat egyes tulajdonságaival. Így egy-egy nyelvi jelenség bizonyítja vagy segíti bizonyítani a társadalomra vagy valamely csoportjára vonatkozó megfigyeléseit. A standard nyelv ellentmondásai Európában tárgyköréről szóló tanulmány abból az általános nézetből indul ki, amelyik szerint az egyes nyelvek rendszere egy nemzet által megszervezett rendszer, amely e nemzet és az általa elfoglalt terület szellemét fejezi ki. Ez láttatja természetesnek az egynyelvűséget. A standard rendszerek a bennük élők számára tekintélyt jelentenek, a többi nyelvi alak nem tűnik helyénvalónak (56.). A szerző a standard nyelvnek különféle ellentmondásait mutatja be: kisebbségek, diaszpórában élők (oberwarti, azaz felsőöri, bólyi magyar és más), beszélők nyelvi jelenségeivel, állapotával szemléltetve. A standard nyelv – mondja a szerző – korántsem kiemelkedő fontosságú tényező az üzenetek körforgásában (69.). A szöveges üzenetek vagy metanyelvi üzenetek körforgásának példája egy dániai népszavazásról szóló dán, angol és más (sajtó)beszámolókból megjelenő nézetek (re)kontextuálása. „A standard ideológia általános jelenlé-

te elrejtje a kutatók és az elitek elől egy specifikus nyilvánosság felbukkanását, a politikai vita nyelveken átívelő csatornáit” – véli a tanulmányíró.

A beszéd izei: kvália és a jelek morális aromája című tanulmány a Charles Sanders Peirce szemiotikájából való kváliák egyes társadalmi vonatkozását elemzi. Például az „egyenes beszéd”, az „érdes német”, a „jázmin illatú tamil” szerkezetek mutatják, hogy e metaforikus kifejezések elvont tulajdonságokat érzékszervvel tapasztalható kapcsolattal (kvália) mondanak valamit a nyelvről, illetőleg egy nép nyelvéről.

A magyar kváliájáról Rákosi Jenő (1848–1929) általánosan elterjedt nézeteket fejtett ki, népszerűsített. A 19. század végéről származó egyik írásában a némethez és az olaszhoz hasonlítva nem cifrának, méltóságos tempójúnak, nyugodtnak, logikusnak és voltaképp magasabb rendűnek tartotta, mondván, hogy nincsenek benne váltakozó hangsúlyminták, hiszen méltóságos rendben követik az első szót, a magyar magánhangzók is tiszták, hiszen nincsenek „kétségbe ejtő” variációk, a szavakon belül illenek egymáshoz, a ragozási mintázatok a magyar nyugodtságát jelzik, míg a német és az olasz igék „csavarodottak”, megtörik a szó tövét stb. Susan Gal Bólyban (Bohl) a ’palacsinta’ és a ’Pfannkucha’ szavak használata révén mutatja be az efféle jelenséget Bóly (Bohl) községben, ahol a lakosság egy része kétnyelvű. A társadalmi helyzetének megfelelően (Bäuerisch regiszterben, a gazdag paraszt tipizált jellegzetes hangján szólva) az adatközlő szerint a magyar „palacsinta” (az iparos réteg nyelvhasználata szerint) túl cifra, ezért használja a Pfannkucha szót, amely sűrűbb és vastagabb, mint a palacsinta (mármint étel). E szóhasználat példázza a szociális csoporthoz való tartozás kifejeződését egy kválijelenség kapcsán.

„Tanulmányok a nyelv variáció területéről (a Kárpát-medencében)” a címe a második tanulmánycsoportnak. Ez a magyarországi németiség 18. századi megérkezésétől vázolja e népcsoport történetét, majd bemutatja, hogy Bóly közösségében a státus és a szolidaritás alapján különbözött a nyelvmegtartás gyakorlata az idők folyamán. Az 1980 utáni években családi vagy egyéb kapcsolatok révén számosan Nyugat-Németországban vállaltak munkát, német nyelvtudásuk így „erőteljes és burkolt bírálata a szocializmusnak: újraértékeli a kettő közötti összehasonlítást, és páneurópai, gazdaságpolitikai szintérre emeli azt, amelyben a magyar gyengébb a német nyelvnél, annak ellenére, hogy előbbi az államnyelv” (150).

Susan Gal olyan klasszikus tanulmánya, a *Mi a nyelvcseré és hogyan történik?* című, amely egyetlen, a nyelv változásával, a nyelv természetével foglalkozó tanulmánygyűjteményből sem hiányozhat – írja a szerkesztők egyike, Vančo Ildikó (24.). E dolgozat eredetije már 1992-ben megjelent az MTA Nyelvtudományi Intézetének egyik kiadványában. A nyelvcseré folyamatának fő példája Felsőőr (Oberwart) 1974-beli és azutáni nyelvallapota, illetőleg az ottani társadalom helyzete Burgenlandban. Természetesen a beszélők nem társadalmi státusuktól, életkoruktól, munkájuktól, családi kapcsolataiktól függetlenül hagyják el a magyart, azonban nyelvhasználatukban a családi, társadalmi, kulturális és jövedelmi tényezők a némettel mutatnak szolidaritást. Mindez nyelvészeti vizsgálatok nélkül

is tudható és belátható, a szerző érdeme, hogy nyelvi jelenségek – szókinccs, szóképzés, vonzatszerkezetek és így tovább – elemzésével bizonyít. Voltaképpen ez a szociolingvisztika alapja, módszere.

Ettől az eljárástól eltérő tanulmány (a harmadik fejezetben) a *Bartók Béla temetése: Európa-kép a magyar politikai retorikában* című. Amint a szerző írja: „A Bartók-temetés exegézise beleillik a tágan értelmezett antropológiai elemzések – eseményfeldolgozások – csoportjába” (233.). A zeneszerző 1988. évi itthoni újratemetése előtti magyar történelemnek, illetőleg Kelet-Európa állapota áttekintésének alapján Susan Gal a korabeli magyar sajtó temetéssel kapcsolatos írásainak bőségét említve megállapítja az 1988-ban még létező szocializmussal kapcsolatos mitikusság megjelenését. Az államszocializmus képviselői egy általuk kívánatos Bartók-képet igyekeztek alkotni, míg sok ember elutasította a retorika illetén eredményét. Ugyanakkor valamelyest sikerült azt az érzetet kelteni, hogy Magyarország és Európa közel került egymáshoz, sőt Románia is, minthogy kiaknázták volt Bartók Béla munkásságának román vonatkozásait (254–255.). Fontos megállapítása a szerzőnek, hogy az efféle retorikai folyamatok, mint amelyeket a Bartók-temetés kapcsán föltárt, a kapitalista és a szocialista társadalmakban egyaránt megtalálhatók (254.). A Bartók-temetés politikai retorikáját érdemes volna a korabeli sajtóanyag tartalomelemzésével megvizsgálni, a törvényszerűen visszatérő sajtóságok alapján jól igazolható volna az implicit információk megléte, vagyis például a Bartók személyére, a fasizmusra, a romániai viszonyokra és egyebekre, mint tartalomelemzési kategóriákra összpontosítva.

Susan Gal tanulmányainak kötete – amint a fentebb kiragadott néhány példa is mutatja – gazdagítja a magyar nyelvvel szorosabban érintkező szociolingvisztikát, továbbá ösztönözheti annak e tekintetben kizélesíthető kutatásait kiváltképpen a kisebbségben élő magyar népcsoportokra gondolva. A kötet címe ellenére el kell mondani, hogy nem a nyelvnek van politikája (politiké tekhné), hanem a társadalom, a közösség egésze vagy valamely része saját céljai elérésére használja valamilyen nyelvet. Ebben használatban esetlegesen megtalálhatók olyan jellegzetességek, amelyeneket a tágabb értelemben vett antropológia hasznosítani tud.

(Susan Gal: A nyelv politikája – Nyelvi antropológiai tanulmányok. Szerkesztette: Vančo Ildikó, Kozmács István, fordította: Bács Ódry Erzsébet, Balogh Erzsébet, Barát Erzsébet et al. Nyitra–Nitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-Európai Tanulmányok Kara – Univerzita Konštantína v Nitre Fakulta Stredoeurópskych Štúdií, 2018, 354 o.)

Büky László

az MTA doktora

Szegedi Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvészeti Tanszék